

КОРЕКЦИОННО-ВЪЗПИТАТЕЛНА РАБОТА С ИЗВЪРШИТЕЛИ НА НАСИЛСТВЕНИ ПРАВОНАРУШЕНИЯ

Даниела Петкова

Обществото, в което живеем и формираме своята личност, официално осъжда проявите на насилие, но едновременно с това, те са се превърнали в част от ежедневието ни, подсилвани чрез медийни образи и културни конструкции на поведение. Причини за насилието и злоупотребата са различни: бедността, маргинализацията, властовите взаимоотношения, патриархалните нагласи, радикалните промени в социалната среда, класовата диференциация, разширяването на пропастта между тези, които имат и тези, които нямат и създаването на социално напрежение.

Целта на тази статия е да предложи модел за психо-социална работа с извършители на насилствени престъпления, който е разработен в Англия и апробиран в българските пробационни служби, а не да търси причините за проява на агресия и насилие.

Корекционно-възпитателната работа с извършители на насилствени правонарушения с наложено наказание „пробация“ включва няколко основни етапа. Всеки един от тях изисква прилагането на специфични форми и методи на работа за повлияване, насочени не само към контрол на гнева, а и върху промяна на антисоциалните нагласи, вярвания и мисловни конструкции, които поддържат насилническото поведение.

Мотивацията за промяна на правонарушителите и намаляването на риска от рецидив е дълъг и труден процес, който е свързан с редица съпротиви и отричане. Доста често налагането на наказание е първият път, когато правонарушителите извършват последователен анализ на своето престъпление и представят пред пробационния служител модел на поведение, който до момента не е бил поставян под съмнение. Целта при първоначалната оценка на риска е именно идентифицирането на мисловните модели, свързани с правонарушението. Тези модели могат да бъдат строго индивидуални или общи за голям брой извършители на

Спирала на ефективно изпълнено наказание пробация

насилствени правонарушения, но всеки случай трябва да се разглежда като уникален и изискващ внимателна оценка, преди да бъде идентифициран като цел на промяна. Например, осъдените извършители на насилствени правонарушения вярват че:

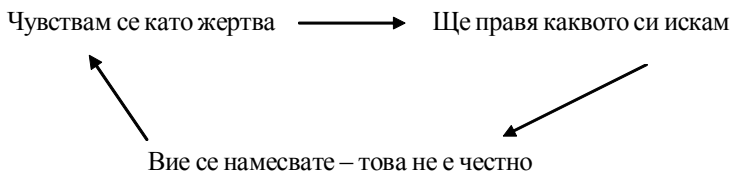
– имат право да нанаяват другите, защото самите те са били наранени;

– ако спрат с насилието „техният свят” ще ги смаже;

– формирали са навик да се възприемат като жертви;

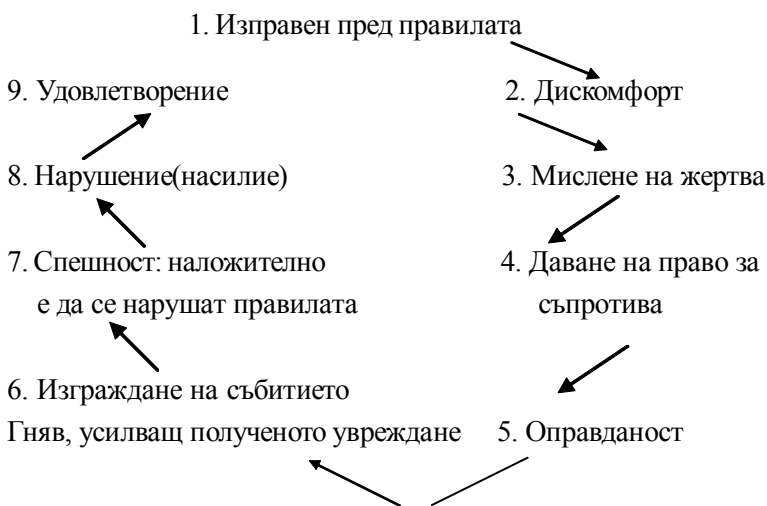
Тези видове мисловни модели могат да са поддържани и неоспорвани в продължение на много години и могат да превърнат насилието като нещо нормално, оправдано и необходимо, да предлагат първоначален източник на самочувствие и следователно да изграждат силна съпротива към промяната. Директното осъждащо и обвиняващо отношение на пробационния служител на този етап формира у осъдения т.нар. „антисоциална логика”, която засилва съпротивата за промяна и включва следните ключови етапи, които са взаимно свързани:

1. Мислене за самия себе си като за жертва.
2. Заемане на обвинителна позиция спрямо отговорните за исканата промяна.
3. Даване на разрешение на самия себе си да действа както си поиска (Bush, J. Teaching self-risk management to violent offenders in J McGuire, 1995).

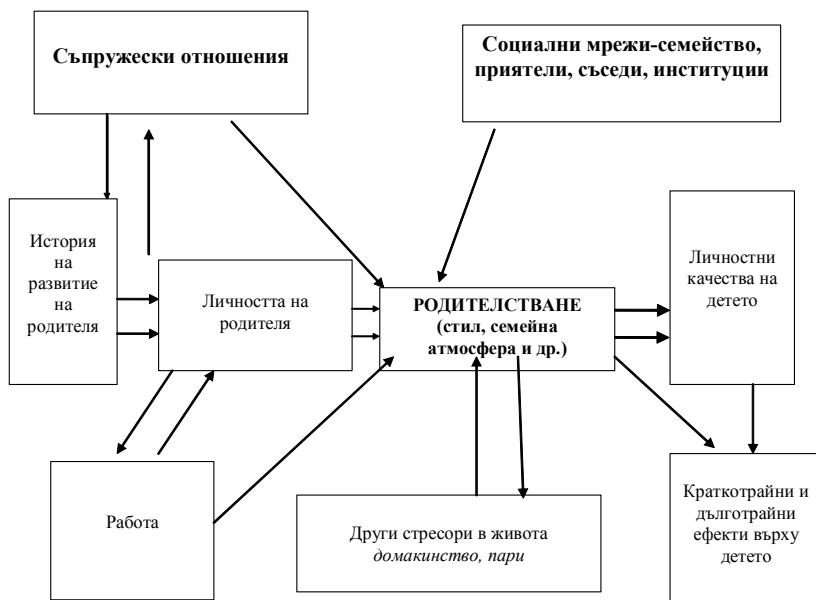

Антисоциалната логика не е задължително да е отговор на конкретно събитие, а може да бъде обобщена като начин, по който правонарушителят възприема ограниченията за поведението си и да се превърне като постоянен, натрапващ се аспект от житейската му ориентация.

Рисковите фактори могат да бъдат строго индивидуални, което дава индикация за необходимостта от индивидуализиран преглед на високорискови личностни състояния, мисловни процеси и форми, социални обстоятелства и ситуации.

Важно условие за ефективна психо-социална работа с правонарушителите е анализът на житейската ситуация, в която се намират и факторите, оказващи влияние върху формирането на определен начин на мислене и поведение – наследствени, социализиращи.

Към **съпружеските отношения** могат да бъдат посочени следните показатели:

- **с положително влияние:** уважение, поделяне на отговорностите по отношение на водене на домакинство и отглеждане и възпитание на детето, подкрепа от страна на разширеното семейство, сигурни доходи;
- **с отрицателно влияние:** конфликтни отношения, самотно родителстване, сексуални проблеми, бедна комуникация, развод, отказ от поемане на отговорности от страна на единия родител, липса на подкрепа от страна на разширеното семейство.

Към **социалните мрежи** с положително влияние могат да бъдат оценявани: подкрепа от страна на помагащите институции, възможностите за почивка, добри съседски взаимоотношения и др., а с отрицателно: изолация и конфликти със социалната мрежа;

Историята на развитие на родителя проследява: средата, в която са израстнали родителите (с положително влияние: възможности за изразяване на емоции и чувства, непрекъснатост на грижите, родителска компетентност, правилно разпределение на ролите и отговорностите в семейството и с отрицателно влияние: развод, самотно родителстване, непрекъснати конфликти, история на насилие и/или negliжиране, зависимости, болест на родителя, отглеждане в институция).

Към **личността на родителя** се разглеждат с положително влияние: емпатия към детето, търпение и загриженост, психично здраве, а с отрицателно: психична болест, личностни разстройства, дефицити, липса на контрол върху Егото.

При **личностните качества на детето** се оценяват: temperament, характер, начин на живот и обкръжение, умения за общуване с връстници и възрастни, поведенчески проблеми, болест или увреждане.

В **професионалната сфера** важно значение оказват: положителни – удовлетвореност от работата и заплащането, поддържането на добри колегиални взаимоотношения, самоактуализация, а отрицателно влияят на семейството: безработица, преговарване, преследване на кариера, дълго работно време, ниско заплащане, неудовлетвореност и стрес на работното място.

Този етап приключва с поставянето на цели, които трябва да бъдат свързани с ключовите криминогенни потребности. Целите по отношение на извършителите на насилствени правонарушения са:

- Промяна на антисоциалните виждания и чувства;
- Усилване на самоконтрола, самоуправлението и уменията за решаване на конкретни проблеми;
- Замяна на агресивното поведение със социално приемливи алтернативи;
- Намаляване на криминалните зависимости и ролеви модели;
- Гарантиране, че правонарушителят е в състояние да разпознае рисковите ситуации и има конкретен изпитан план как да се справи с тези ситуации.

Целите трябва да са прости и ясни, реалистични, постижими, съобразени с индивидуалните качества на осъдения и подлежащи на оценяване.

Следващият етап от работата с правонарушителите включва изработването на план. Целта на планирането на наказанието е създаването на методика за планиране последователността от дейностите и

отговорностите, за постигане на ефективна социална интеграция и намаляване влиянието на криминогенните фактори.

Планирането предполага и определяне на задачите и тяхното изпълнение:

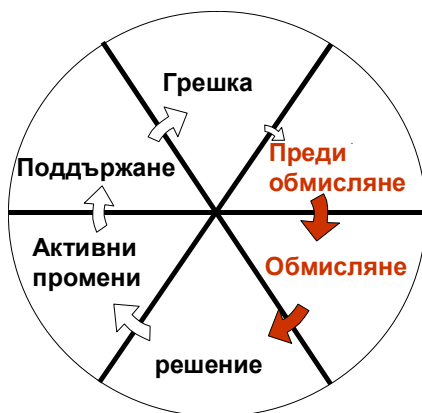
- Какво искам да постигна?
- Защо искам да го направя?
- Какви средства ще използвам?
- Ще имам ли нужда от подкрепа при решаването на проблема?

От кого?

- Какви трудности мога да срещна и как мога да ги предотвратя?
- Ако претърпя провал, какво ще направя?
- Как ще запазя постигнатото?

За да се продължи по-нататък за насърчване на мотивацията на правонарушителя към промяната, важно е да се установи „къде се намира“ личността в процеса на промяна. Едно от полезните средства за постигане на това е „цикълът на промяна“ от шест етапа, разработен от Прохаска и Ди Клементе. И макар че първоначално този модел е изграден за работа с хора към зависимости, той дава своите положителни резултати и при работа с извършители на правонарушения с употреба на насилие.

Цикъл на промяната

Моделът включва преминаването през шест основни етапа:

1. **Предосъзнаване** – когато правонарушителят осъзнава, че има проблем в резултат на извършеното престъпление.

2. **Осъзнаване (обмисляне)** – когато правонарушителят анализира ситуацията от гледна точка на ползите и вредите от извършеното престъпление.

3. **Решение** – това е моментът, когато правонарушителят е направил своя избор за това какво да прави.

4. **Активна промяна** – предприемането на необходимите мерки от страна на правонарушителя за прилагане на решението на практика.

5. **Поддържане** – тук е моментът на включване на пробационния служител и другите заинтересовани страни, които предлагат стратегии за поддържане на направената вече промяна, както и правонарушителят, който е съгласен и мотивиран да следва техните стратегии.

6. **Кризата** – разглежда се като обратен път или връщане към престъплението. Твърде често на нея се гледа просто като на „провал“. При този подход всяка проява на рецидив (връщане към нагласи или поведение, подкрепящи извършването на престъпления) предизвиква криза, но то може да бъде използвано и като момент за анализ на извършените действия до момента и причините за провала, както и нуждата от изготвяне на друга по-ефективна стратегия и план за действие.

7. **Повторна криза** – пълното връщане към първоначалния модел на антисоциално поведение и мотивацията за промяната е изгубена, което изисква връщане на осъдения повторно в целия цикъл на промяна.

(JU Prohaska and Di Clemente, *The Transtheoretical approach: crossing traditional boundaries of therapy*, 1984g.)

При извършителите на насилствени правонарушения се наблюдава висок риск от рецидив, т.е. повторно са извършвали едно и също престъпление. Тук от особено значение е корелацията – оценка на риска, която е изготвил пробационния служител, психо-социалната работа, която е извършена с лицето и проявата на рецидив.

В тази връзка е и необходимостта при приключване на наказанието да се изготвя заключителен доклад, в който пробационният служител да обобщи работата си с осъденото лице и на база заключителна оценка на риска, да изготви прогноза за бъдещо поведение откъм престъплението, за което е било осъдено лицето.

Моделът дава необходимите отправни точки за оценка до кой етап от процеса на промяна е достигнал осъденият. Правилната оценка за това докъде е стигнал осъденият в процеса на промяна е отправна точка за избор на подходяща интервенция и съответно ефективна корекционно-възпитателна работа.

Очевидно е, че в отделни моменти на цикъла на промяна за правонарушителите могат да се окажат ефективни различни методи. Ето защо предлагаме някои общи коментари за всеки един етап.

При процеса на предосъзнаването основната цел е да се стимулира мисленето за престъплението, причините и факторите за неговото извършване, последиците от него както, върху личността на осъдения, така и върху близките му.

В процеса на осъзнаване важен момент е подкрепата на осъдения да прецени правилно нуждата от промяна, като прецени ползите и загубите от извършените престъпления до сега, както и какви ще бъдат резултатите от извършване на повторно правонарушение.

В етапа на вземане на решение е важно осъденият да бъде окуражен при поставянето на целта за промяна, която да бъде реалистична и постижима.

В следващия етап на активна промяна е важно непрекъснатото наблюдение и анализ на поставените задачи и тяхното изпълнение.

В процеса на поддържане важно условие за запазване на постигнатите резултати е акцентът върху положителните промени в следствие на извършената промяна. Тук важно значение има и превенция на риска от рецидив, чрез намаляване влиянието на криминогенните фактори.

На етапа криза е необходим анализ на това, което се е случило и възможните начини за излизане от рисковата ситуация.

Повторната криза е деликатен момент, който изисква изчакване на подходяща възможност за връщане на осъдения към процеса на промяна.

Преминаването през разгледаните етапи може да се наложи няколко пъти и всеки път осъденият да се връща към различен етап от тях.

Предложеният модел представлява една обща схема за психосоциална работа с извършители на насилствени правонарушения, който, за да бъде успешно адаптиран към всеки индивидуален случай, трябва да бъде съобразен с личността на правонарушителя, начина му на живот и възможностите му за овладяване на нови законосъобразни модели на поведение.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. **Bush, J.** Teaching self-risk management to violent offenders in J McGuire, 1995.
2. JU Prohaska and Di Clemente, The Transtheoretical approach: crossing traditional boundaries of therapy, 1984.